

Урош Сijanковић, асистент
Правног факултета у Новом Саду

АУТЕНТИЧНА ТУМАЧЕЊА ЗАКОНА О ПОВРАЋАЈУ ЗЕМАЉА (1839)

Сажетак: У раду се размајрају садржине аутентичних тумачења Закона о повраћају земаља, донетог 1839. године с циљем да ошклони последице самовоље власи у располагању земљом из времена прве владавине кнеза Милоша Обреновића (1815–1839). Интересовање за изучавање ове теме побуђују сложеност и значај проблематике својинскоправних односа на земљи у Србији прве половине XIX века, мноббројност интeрпретативних закона и, посебно, њихови текстови. Аутор ће приказати целокупне последице издавања тумачења и језичком анализом покушати да утврди да ли она сужавају или проширују поље примене Закона о повраћају земаља. Зајим ће понудити одговор на питање зашто су се циљеви од којих је законодавна власи полазила издавајући тумачења суштински мењали.

Кључне речи: Закон о повраћају земаља, земљишна својина, владавина уставобранишља, тумачење права.

I

Већ након окончања Другог српског устанка (1815) новоуспостављена српска власт је почела нормативно да регулише државину на земљи.¹ После издавања Портиног Хатишерифа из 1830, а поготово оног из 1833, она је добила прилику да уреди и својинскоправне односе на земљи.² То је

¹ Вид. Б. Перуничкић, *Земљишна својина у Србији 1815–1845*, Београд 1977, 49; В. Петровић, Н. Петровић, *Грађа за историју Краљевине Србије I*, Београд 1882, 355–356, 359–360; Исти, *Грађа за историју Краљевине Србије II*, Београд 1884, 483.

² Вид. Д. Матић, *Јавно право Књажевства Србије*, Београд 1851, 38, 49.

и учинила, прокламовањем начела да власником земље треба сматрати онога ко се на њој затекао у тренутку обнародовања Хатишерифа из 1833. Ипак, овако идеалистички замишљен принцип у пракси није био оживотворен; кнез Милош и виђеније народне старешине су неретко посезали за туђим земљиштем и лишавали једног сопственика земље у корист другог.³

Да би исправила овакве неправде, нова власт је 28. јула 1839, непосредно након абдикације кнеза Милоша, донела *Закон о повраћају земаља* (у даљем тексту = Закон). Он је пређашњим власницима дао право на подношење захтева за понављање неправедне парнице око земље и повраћај самовласно одузетог земљишта. Закон је, међутим, на многим местима остао непотпун и недоречен, што је приморало државне органе да од законодаваца – Државног савета (у даљем тексту = Савет) и кнеза, у три наврата затраже аутентична тумачења.⁴

Тумачења Закона имала су много већи значај него што би се то на први поглед могло помислити. У условима недовољно развијеног правног система, она су често не само објашњавала, него и допуњавала Закон. Када томе додамо њихову учесталост и обухват проблема које су регулисала, добијамо још јаснију слику у којој мери су допринела нормирању земљишне својине.

Значај тематике тумачења Закона у обрнутој је сразмери с простором који јој је у посвећен у литератури. Мада су се разни историчари и економисти у својим монографијама и научним чланцима осврнули на Закон и прокоментарисали његове најважније одредбе⁵, изостала је студија која би

³ Неке примере притужби на узурпације кнеза Милоша и старешина вид. у Архив Србије (у даљим напоменама = АС), *Државни савети* (у даљим напоменама = ДС), *Деловодни протокол* (у даљим напоменама = ДП) 1839, бр. 765, 781, 961, 1028, 1378; Архив Српске академије наука и уметности, *Заосјтавиштина Др҃ослава Сџрањаковића* 14456/16, лист 14, *Одговор усџавобранишеља на окривљујући акџ Народне скуџишћине у Тоџчидеру* (1840); Перуничџ, 374–375, 377–378; Н. Вучо, *Привредна историја Србије до Првоџ свеџскоџ раџа*, Београд 1955, 175; Исти, “Првобитна акумулација капитала у Србији”, *Исџиорџски часоџис* XXIX–XXX (1983), 289.

⁴ У Зборнику свих закона, уредби и уредбених указа (у даљем тексту = Зборник закона) су као тумачење окарактерисани и измена члана 3 Тумачења Закона од 16. маја 1845 (вид. у даљем тексту) и одговор законодавне власти на питање да ли парница Мише Илића из Пожаревца против масе покојног Мите Савића спада у категорију судских поступака чије понављање Закон забрањује. Вид. *Зборник закона* III, Београд 1847, IV, 94, 105. Пошто се ова два акта ни у најширем смислу не би могли подвести под појам тумачења правне норме, нису нашли своје место у овом раду.

⁵ О Закону су писали С. Марковић, *Целокуџна дела VI – Србија на Исџоку*, Београд 1892, 105; Ј. Петровић, *Окуџје или заџишћџа земљорадничкоџ минимума*, Београд 1930, 83–84; Исти, “Може ли се окуџје избећџи”, *Срџски књџжевни гласник* XLV/2 (1935), 134; Б. М. Недељковић, *Исџиорија башћишћске својине у новоџ Србији: од краја 18. века до 1931*, Београд 1936, 35–42; Н. Вучо, *Привредна историја Србије до Првоџ свеџскоџ раџа*, Београд

се бавила тумачењима као засебном целином. Досадашњи рад у овој сфери исцрпљен је објављивањем интегралних текстова интерпретативних закона у обимној збирци правних прописа донетих у Србији између 1827. и средине 1854. под називом *Речник закона, уредба, уредбени пројиса и њр. и њр. издани у Књажесџиву Србији од 1827. до њоловине 1854. год*, приређивача Ђорђа Петровића.⁶

Због тога је неопходно дати целовит приказ издавања тумачења, поново изложити њихове текстове и детаљно их анализирати. Као кључна се намећу два питања – шта је законодавна власт желела да постигне тумачењи Закон и због чега? Одговор на прво питање аутор ће потражити у језичком значењу тумачења, а на друго ће покушати да одговори освртом на друштвени контекст у оквиру кога су она издата. При томе, настојаће да докаже да су садржине интерпретативних закона пресудно зависиле од оптерећености судова парницама и политичких прилика у земљи.

II

Прво тумачење Закона пада у 1843, другу годину владавине кнеза Александра Карађорђевића (1842–1858). На седници од 25. фебруара те године⁷ Савет је дошао на замисао о тумачењу Закона. Повод за такву идеју дала је пракса судова, у којој одредба члана 9 Закона, да ће се тужиочева тапија у парници против садашњег држаоца земље уважити ако датира после 1816, није тумачена једнообразно. Извори нам не говоре у чему се састојала неједнакост у тумачењу, али из текста интерпретативног закона можемо посредно закључити како су неки судови удовољавали тужбеним захтевима за повраћај земље одузете 1815.

На истој седници усвојен је и текст тумачења. Савет је у уводу истакао како је циљ Закона да се претходном сопственику врати оно што му је неправедно и самовласно одузето. Као година од када почиње отимање земљишта је узаконена 1816, али се касније показало да је примера таквог самовлашћа било још од склапања такозваног *Беличког сџоразума*.⁸ Због тога би „основ и дух Закона” заштитили и сопстеника коме је земља отета од августа 1815.

1955, 174–175; О. Срдановић-Бараћ, *Срџска аџрарна револуција и њолоџривреда од Кочине крајине до краја џрве владавине кнеза Милоша*, Београд 1980, 252.

⁶ Ђ. Петровић, *Речник закона, уредба, уредбени пројиса и њр. и њр. издани у Књажесџиву Србији од 1827. до њоловине 1854. год*, Београд 1856, 146–150.

⁷ Датуми у раду су наведени према јулијанском календару.

⁸ Белички споразум је договор о примирју између вође Другог српског устанка Милоша Обреновића и румелијског валиса Марашли Али-паше у августу 1815. Вид. В. Стојанчевић, *Милош Обреновић и његово доба*, Београд 1966, 67–68.

Без обзира на то, Савет је слободним и субјективним тумачењем, које више представља измену Закона него његово тумачење, померио почетак неправедног и самовласног одузимања земљишта 5 месеци уназад, тј. са јануара 1816. на август 1815. Крај текста је донео напомену да тумачење важи ретроактивно, од доношења Закона. Савет је решио да се текст интерпретативног закона пошаље кнезу ради одобрења.⁹

Кнезу је предлог Савета пристигао 27. фебруара, а владалац се о њему изјаснио дан касније. Био је сагласан са предлогом тумачења, али је затражио да му се он поднесе у форми уредбе.¹⁰ Савет је донео одлуку о примљеном нацрту 2. марта. Сагласио се са представком, па је уредба истог дана стигла у Кнежевску канцеларију.¹¹ Монарх је одобрио њен текст одмах по пријему акта, а 16. марта његова канцеларија је упутила текст тумачења свим министарствима.¹²

Сама чињеница да је очигледна измена Закона названа тумачењем довољно говори да су законодавци били наклоњени обеземљеним сељацима. Због ретроактивног дејства интерпретативног закона оснажене су незаконите пресуде судова којима је земља враћана пређашњим сопственицима. С друге стране, евентуална измена Закона не би имала повратну снагу, па би дотадашње пресуде остале без икаквог дејства.

Приликом проналажења узрока за издавање оваквог тумачења треба узети у обзир да се у марту 1843. уставобранитељи¹³ још увек нису учврстили на власти. Русија је оспорила долазак Александра Карађорђевића на српски престо у септембру 1842, а поновна скупштина која је требало да изабере кнеза одржана је тек у јуну 1843. У међувремену су уставобранитељи настојали да учврсте премоћ над присталицама династије Обреновић и потврде избор свог кандидата за српског владара. Најлакши начин да се ти циљеви остваре намећао се у виду доношења правних аката популистичке садржине.¹⁴

⁹ АС, *Министарство иностраних дела – Внутренје одељење* (у даљим напоменама = МИД-В), 1843/1/254, *Нацрт тумачења Закона од 25. фебруара 1843*; ДС 1843/230, л. 198, *Зайисник седнице Савета од 25. фебруара 1843. године*.

¹⁰ АС, МИД-В, ДП 1843, бр. 318; 1843/1/254, *Допис кнеза Савету од 28. фебруара 1843*.

¹¹ АС, ДС 1843/252, л. 213, *Зайисник седнице Савета од 2. марта 1843*; МИД-В, ДП 1843, бр. 329.

¹² АС, МИД-В, ДП 1843, бр. 329; 1843/1/254, *Допис кнеза министарствима од 16. марта 1843*.

¹³ Уставобранитељи су политичка групација која је од краја тридесетих година XIX века окупљала противнике кнежева Милоша (1815–1839, 1858–1860) и Михаила Обреновића (1839–1842, 1860–1868), као што су били Тома Вучић Перишић, Аврам Петронијевић, Илија Гарашанин и др. Назив потиче из времена њихове борбе против кнеза Михаила, када су противљење владару образлагали залагањем за поштовање Устава из 1838 (тзв. *Турски устав*).

¹⁴ На овом месту се треба подсетити да су у периоду између две скупштине донети још неки прописи прожети духом популизма – Уредба о враћању жировнице општинама

* *
*

Иницијатор другог тумачења је био Апелациони суд. Он је у допису Министарству правде од 15. новембра 1843. напоменуо да му се члан 11 Закона, који таксативно набраја када је могуће тражити понављање парнице око земље и повраћај одузетог земљишта, чини непотпуним. Прво, та законска одредба не предвиђа да ли треба удовољити захтеву за понављање поступка у коме је земљиште додељено трећем лицу. Затим, из ње се не види да ли у основе за понављање поступка улази и недостатак редовног ислеђења (тј. спровођења доказног поступка). Непотпуност члана 11 огледа се, најзад, и у томе што не одређује рок до кога се може тражити повраћај земљишта.

За Апелациони суд је била спорна и одредба члана 12 Закона, да ће сироче које након смрти оца оде с мајком у другу кућу или најам, имати право да захтева повраћај запоседнуте очевине. Она је у супротности с чланом 5, који је предвидео да се држаоци земље између 1816. и 1833. могу сматрати сопственицима једино ако имају тапију. Из тог разлога Апелационом суду није било јасно да ли ће се враћати земљиште сирочету без тапије. Како би разрешио све ове недоумице, замолио је Министарство правде да од законодавне власти затражи тумачење Закона.¹⁵

Примљени акт Министарство правде је 26. јануара 1844. године проследило Савету. Поднесак је у Савет приспео 28. јануара, али је прошло нешто више од три месеца док га саветници нису узели у разматрање. То су учинили на седници од 3. маја, када је и усвојен текст тумачења.¹⁶

Пошто је члан 11 Закона недвосмислено одредио да су основи за понављање поступка само очигледно неправедна пресуда, самовласно присвајање земље и појава нових основних доказа, неоснована је аргументација Апелационог суда о његовој непотпуности. Све што није изричито прописано као основ за поновно покретање парнице око земље не спада у наведене три категорије. На понављање поступка треба гледати као изузетак; према томе, оно се мора уско тумачити.

Уследило је објашњење због чега се одсуство редовног ислеђења није нашло међу основима за понављање поступка поменутих у Закону. Савет

(16. новембар 1842), Уредба о смањењу данка с 6 на 5 талира (16. новембар 1842), Уредба о укидању општинских кошева (20. новембар 1842), Измена Уредбе о пописивању пореских глава (21. децембар 1842) и Допуна Уредбе о сечењу шума (28. март 1843). Вид. *Зборник закона* II, Београд 1845, 193–195, 199–200, 352, 354. Дакле, тумачење се мора посматрати као део опште законодавне тенденције да се максимално изађе у сусрет жељама народа.

¹⁵ АС, МИД-В, 1844/IV/48, *Молба Апелационог суда Министарству правде од 15. новембра 1843.*

¹⁶ АС, ДС, ДП 1844, бр. 75; 1843/75, л. 31, *Законик седнице Државног савета од 3. маја 1844.*

је применио историјско тумачење – подсетивши да су пресуде у време владавине кнеза Милоша по правилу доношене без редовног ислеђења, оценио је да се редовност и нередовност могу ценити искључиво са становишта (не)извођења свих основних доказа. Истовремено је логичким тумачењем проширио преуско значење појма пресуђене ствари на поравнања добровољно склопљена и извршена пред судом, кметовима, среским старешинама и другим властима.

У одлучивању о року у оквиру кога је могуће истаћи захтев за повраћај земље Савет се определио за систематско и циљно тумачење. Систематско тумачење се јавља у виду довођења у везу одредби Закона са Српским грађанским закоником (1844). Пошто је Српски грађански законик у члану 929 прописао рок по чијем истеку земљиште одржајем постаје својина новог сопственика, није потребно да се то учини Законом. Циљним тумачењем Савет је изнашао још један разлог за изостанак рока из Закона. То је била жеља законодавне власти да не изложи судове превеликом броју парница за кратко време.

При тумачењу члана 12 дошло је до изражаја циљно тумачење. Поменути члан није у колизији ни са једном законском одредбом. Формулишући ову норму законодавна власт није се руководила правом, већ политичким обзирима и човечношћу. Стога на њу треба гледати као изузетак у односу на остатак Закона.¹⁷

Кнежевска канцеларија је примила нацрт тумачења 6. маја, а кнез је свој суд о њему дао након шест дана, 12. маја. Предлог интерпретативног закона је одобрен и послат Министарству правде.¹⁸

Насупрот претходном, овим тумачењем законодавци су желели да очувају status quo у односима својине на земљи и смање број парница подложних понављању. Такву тежњу можемо лако да запазимо из једне противречности у интерпретативном закону.

Из поднеска Министарства правде видимо да се под нередовним ислеђењем подразумева изостављање доказног поступка, па се поставља питање како је могуће да круг основа за понављање парнице не обухвати неизвођење доказа, а укључи њихово делимично извођење. Полазећи од правила закључивања argumentum a fortiori, сматрамо да уколико неко има право да тражи понављање поступка ако дође до нових, у првој парници неизведених доказа, онда је Закон тим пре на његовој страни у случају да докази уопште нису изведени и где парнице у ствари није ни било.

¹⁷ АС, МИД-В, 1844/V/48, *Нацрт тумачења Закона од 3. маја 1844.*

¹⁸ АС, МИД-В, ДП 1844, бр. 617; 1844/V/48, *Дойис кнеза Министарству правде од 12. маја 1844.*

На суштинску промену концепције законодавне власти највише су утицала два чиниоца – потенцијална опасност од увећања броја парница и политичке прилике у земљи, повољне по режим.

Број обеземљених сељака је сам по себи пружао довољан разлог за бојазан од увећања броја парница. Осим тога, земља је била основно средство за обезбеђење егзистенције сељачких маса, па се стога сасвим оправдано могло очекивати да ће оне похрлити да искористе право да захтевају понављање поступка. Извесно је, међутим, да се ни садашњи власници не би лако помирили с губитком земљишта, што би неизоставно водило ка поновном парницењу.

Убедљив доказ узрочно-последичне везе између бројности парница и текста тумачења је објашњење Савета о разлозима због којих законодавци нису одредили рок до кога је могуће тражити повраћај земље. Ако су они приликом израде Закона имали у виду учесталост парница, на исти начин би морали да поступе и тумачећи овај правни акт.

Према је према члану 24 Устројства Државног савета (1839) Савет у марту и априлу текуће године био овлашћен да тражи извештаје о раду свих министарстава за претходну годину¹⁹, од Министарства правде га 1844. није добио.²⁰ То, наравно, не значи да није имао сазнања о стању ствари у погледу броја парница.

Није на одмет напоменути да је члан 14 Устројства Апелационог суда (1840) окружне судове обавезао да на свака три месеца подносе спискове свих поступака који су пред њима у току Апелационом суду, чија је пак дужност била да их, заједно са својим списковима, проследи Министарству правде.²¹ С обзиром на то да је министар правде према одредби члана 6 Устројства Државног савета истовремено био и члан Савета²², лако је могао да предочи колегама да су судови преоптерећени.

Велик број парница сам по себи не би изазвао издавање рестриктивног тумачења да се власт није осећала довољно сигурном. Али Александар Карађорђевић је 15. јуна 1843. по други пут изабран за српског кнеза, а 22. октобра исте године донет је врло строги Закон о кажњавању бунтовника.²³ У другој половини 1843. и почетком 1844. су сузбијене неке мање побуне присталица развлашћене супарничке династије²⁴, што је обесхрабри-

¹⁹ *Зборник закона* I, Београд 1840, 21.

²⁰ Вид. АС, ДС, *Реџистар* 1844.

²¹ *Зборник закона* I, 199.

²² *Зборник закона* I, 17.

²³ *Зборник закона* II, 272–276.

²⁴ Више података о овим неуспешним покушајима обарања уставобранитељког режима вид. у Ј. Милићевић, *Друшћивене појаве у Србији XIX века* (приредио Р. Љушић) Београд 2002, 77–84, 156–164.

ло приврженике Обреновића у Србији и принудило их да умање своју активност. Стога су уставобранитељи проценили да нема потребе да и надаље посежу за демагошким потезима.

* *
*

На седници од 4. децембра 1844. Савет је утврдио да се судови не придржавају одредаба Закона и Тумачења Закона од 12. маја 1844, јер удољавају захтевима за понављање поступка у случајевима где је земља одузета у корист трећег лица и услед подношења нових доказа који не би довели до изрицања другачије пресуде да су раније били познати. Због тога су чланови Савета су донели одлуку да ради прецизирања смисла Закона издају још једно тумачење.²⁵ Оно је издато на истој седници.

У уводним реченицама Савет је подсетио који су основи за понављање поступка и субјективним тумачењем одредио *ratio legis* Закона и Тумачења Закона од 12. маја 1844. То је одржање на снази безбројних пресуда и наредби судова, кнеза Милоша и других старешина, често доношених и издаваних мимо свих постојећих прописа.

Из тог круга су, као што разум налаже, изузете очигледно неправедне пресуде и наредбе, као и оне у којима нису изведени основни докази. Али у судској пракси су као основи за понављање поступка признавани и додељивање земље трећем лицу и подношење доказа који не би проузроковали другачији исход парнице. Због тога су се судови јако оптеретили послом, а поданици почели да сумњају у неприкосновеност својине на земљи.

Да би се у будућности избегла таква пракса, Савет је, очигледно полазећи од правила о тумачењу изузетака, објаснио шта су очигледно неправедна пресуда и нови основни докази. За очигледно неправдну пресуду сматра се она којом је судија сам себи досудио одређени комад земље. Појам нових основних доказа, пак, простире се једино на оне чије би извођење имало за последицу другачију пресуду. На крају, предложио је кнезу да ово тумачење представи судовима као правац који су дужни да следе у свим парницама ове врсте које су у току, пресуђене а неизвршене и онима који ће пред њих стићи у будућности.²⁶

Кнез је примио акт 6. децембра 1844. Међутим, овог пута се није сагласио с предлогом Савета; донео је одлуку да нацрт пошаље Министарству правде ради давања стручног мишљења, истовремено му наложивши да поднесе списак свих парница ове врсте које су тренутно у току.²⁷

²⁵ АС, ДС, ДП 1844, бр. 1358.

²⁶ АС, МИД-В, 1844/V/48, *Нацрт тумачења Закона од 4. децембра 1844.*

²⁷ АС, МИД-В, ДП 1844, бр. 1676; 1844/V/48, *Дойис кнеза Министарству правде од 24. јануара 1845.*

Министарство правде је одговорило кнезу дописом од 28. фебруара 1845. Негативно се изразило о предлогу тумачења, подвргнувши критици његова решења о основима за понављање поступка и уношење измена у законски текст.

Непотпуно и неуредно суђење се, по Министарству, ништа мање не коси са правичношћу него неизвођење битних доказа, па би и у том случају требало дозволити понављање парнице. Законодавство не сме да гледа на одузимање земље ради додељивања трећем лицу као законито, јер се ради о неправедном и незаконитом поступку.

Закључак о измени Закона Министарство је темељило на неколико аргумената. Ако је Савет и сам навео да су кнез и пољске старешине пресуђивали спорове око земље кршећи прописе, било би боље предвидети да се све те пресуде прегледају, па правичне оставе у важности, а неправичне пониште и ствар поново размотри пред судом; правна сигурност поданика у вези са неповредивошћу права својине не састоји се у озакоњењу отимања земље; претрпаност судова послом не може да буде изговор за ускраћивање правне заштите, него се тај проблем мора решити издвајањем средстава која ће судској власти омогућити да нормално обавља свој посао и, најзад, циљ Закона дефинисан у уводу нацрта супротан је оном кога је одредило Тумачење Закона од 2. марта 1843.

Измена одредби Закона је највидљива у тумачењу члана 11 Закона, пошто оно прописује да се за пресуђену ствар сматрају не само пресуде судова, већ и других власти; у *res iudicata* убраја спорове окончане наредбом; правно изједначава парнице око кућа, стаја, воденица, дућана, зграда, стоке, робе и новца с једне стране и земље с друге, предвиђајући исте основе за њихово понављање.²⁸ То није оправдано, будући да су све горе поменуте ствари биле у приватној својини, а земља не. Министарство је изнело свој предлог регулисања основа за понављање поступка.²⁹

Кнежевска канцеларија је добила акт Министарства 7. марта. Потом је он 30. марта послат Савету, уз препоруку да се нацрт допуни на два места. Према кнежевом мишљењу, требало је обратити пажњу на члан 16 Закона (одредбу о парницама око кућа, стаја, воденица и др) и поставити преклузивни рок за понављање парница око земље, као што је учињено за спорове поводом упарложених винограда (чл. 15 Закона).³⁰

Владачевим сугестијама била је посвећена седница Савета од 2. априла. Савет је остао при предлогу тумачења од 4. децембра 1844, уз-

²⁸ О правном изједначавању ова два случаја вид. АС, ДС 1845/50, л. 141–143, *Записник седнице Државној савешта од 14. фебруара 1845*; ДП 1845, бр. 50.

²⁹ АС, МИД-В, 1844/V/58, *Допис Министарства правде кнезу од 28. фебруара 1845*.

³⁰ АС, МИД-В, ДП 1845, бр. 378; 1844/V/58, *Допис кнеза Савешта од 30. марта 1845*.

гред напоменувши да доказивање његове логичке основаности сматра излишним. Додао је да законодавци свакако нису намеравали да Законом многобројне судске поступке из прошлости “по духу садашњи судија исправе”. Међутим, признао је потребу одређивања рока до кога ће понављање поступака бити могуће.

Стога је Савет, упркос противљењу министра правде Пауна Јанковића-Баће³¹ да се Закон тумачи, донео одлуку да допуни нацрт од 4. децембра 1844.³² Допуна је покрила само напомене из кнежеве представке.

До смисла члана 16 Закона Савет је дошао применом аналогije. Чланови 16 и 11 су, наиме, написани с истом намером – да се обезбеди сталност пресуда. С тачке гледишта Закона ствари из члана 16 су добра обезбеђена тапијом, па се могу захтевати редовним судским путем ако поводом њих парница није вођена. Понављање поступка, међутим, није дозвољено.

Савет је прописао да парнице око земље окончане након ступања на снагу Турског устава ни у ком случају неће моћи да буду понављане. Понављање осталих парничних поступака те врсте биће могуће до 1. јуна 1846.³³

Пристигавши 10. априла у Кнежевску канцеларију, нацрт је 16. маја одобрен, што је означило завршетак процеса тумачења.³⁴

Интерпретативни закон је у још већој мери ограничио могућности за понављање поступка него претходни. Признавањем наредби за правноснажне пресуде додатно је проширен домашај одредби о пресуђеној ствари. Преклузивни рок за понављање парница практично одређује тренутак стављања ван снаге законских одредби о повраћају земље одузете у време кнеза Милоша. Најрадикалнија мера је несумњиво забрана понављања свих парничних поступака окончаних после доношења Турског устава, иначе противна одредбама чланова 7 и 12 Устројства Апелационог суда.³⁵

³¹ Паун Јанковић-Баћа (1808, Коњска код Смедерева – 1865, Смедерево), један од најистакнутијих уставобранитеља. Члан Савета (1840–1857), заступник министра иностраних дела (1840), министар правде и просвете (1842–1847) и финансија (1848–1852). Детаљније податке о Јанковићу вид. у одредници *Јанковић Паун (Баћа)* (С. Јовановић), *Народна енциклопедија Српско-хрватско словеначка II*, Загреб 1926, 125.

³² АС, ДС 1845/316, л. 310, *Зайисник седнице Савеџа од 2. аџрила 1845*; ДП 1845, бр. 316.

³³ АС, 1844/IV/257, *Нацртџ тумачења Закона од 2. аџрила 1845*; ДС 1845/316, л. 310, *Зайисник седнице Савеџа од 2. аџрила 1845*; ДП 1845, бр. 316.

³⁴ АС, МИД-В, ДП 1845, бр. 569; 1845/IV/257, *Дојис кнеза Министџарсџивима џравде и финансија од 16. маја 1845*.

³⁵ Вид. *Зборник закона I*, 197–198. Какве је последице произвело овакво решење, најбоље видимо на примеру парнице Јоке, удовице Тодора Новаковића из Шапца, против Станојке Атанацковић и Руже Дилберовић око неког плаца, која је на крају довела до измене тумачења. Види АС, МИД-В, 1845/II/245; 1845/IV/257, *Нацртџ измене Тумачења Закона од*

Мотиви законодавне власти за издавање тумачења, изложени у уводу интерпретативног закона, у исто време су и мотиви за сужавање могућности за понављање поступка. За то постоје два конкретна доказа.

„Изводи” (извештаји) Министарства правде са бројем парница у 1843. су пристигли у Савет осам дана пре издавања тумачења, 24. марта 1845. Статистика није била охрабрујућа – пред окружним судовима је 1843. вођено 3848 парница, од којих су 1072 остале непресуђене.³⁶ Ове бројке Савет је могао да упореди са претходним извештајем, за 1839, и увери се о умножавању парница.³⁷

Други доказ представља допис Министарства финансија Савету од 4. јануара 1845. У њему је наведено да у парницама које води држава, њене противстранке своја права најчешће бране позивањем на Закон.³⁸ Свестан реалне могућности смањивања државног земљишног фонда, Савет је морао да реагује крајње ограничавајућим решењима.

Политичка ситуација у Србији пред издавање тумачења није му постављала препреке за такву реакцију. У септембру исте године пропао је још један покушај свргавања уставобранитељског режима, познат под именом *Кайтанска буна*. Започета преласком тридесетак пребеглих обреновићеваца из Аустрије у Србију, она је захватила шабачки и лознички крај, да би потом била с лакоћом угушена.³⁹ После њеног угушења у земљи су на дуже време утихнули гласови о повратку Обреновића на престо. То је свакако могло да подигне самопоуздање властодржаца и охрабри их на смелије кораке.

16. маја 1845; ДС 1845/1100, л. 208, *Зайисник седнице Савеџа од 1. октобра 1845*; *Зборник закона* III, 94.

³⁶ АС, ДС 1845/592, л. 1, *Извештај Министарства правде Савеџу од 30. децембра 1844*.

³⁷ Из представке Министарства правде од 6. јула 1840, додуше, сазнајемо једино да је поднет извештај о броју и структури парница, али сам извештај у архиви Савета није сачуван. Вид. АС, ДС 1840/653, л. 3, *Извештај Министарства правде Савеџу од 6. априла 1840*. Приближна процена се може вршити на основу извештаја Министарства из 1846, према коме је 1840. пред окружним судовима било 2776 парница, али је од тога само 158 остало непресуђено. Иначе, исти документ обелодањује да су окружни судови 1844. одлучивали о чак 6951 парници, при чему у 3858 пресуда није била донета у току исте године. Такво драстично увећање у поређењу са 1843, које се и голим оком могло приметити, вероватно је одлучујуће утицало на степен рестриктивности тумачења. АС, ДС 1846/458, л. 4, *Извештај Министарства правде Савеџу од 18. јула 1846*; *Српске новине*, бр. 61 од 2. августа 1846, 246.

³⁸ АС, Министарство финансија – Одељење промишљености 1845/X/5, л. 1–4; МИД-В 1845/IV/257, л. 1–4, *Допис Министарства финансија Савеџу од 4. јануара 1845*.

³⁹ Више о Катанској буни вид. у Милићевић, 148–211.

III

Рад је бацио нешто више светла на тумачења Закона као посебан сегмент уставобранитељске законодавне делатности. У целини су приказани поступци њихових издавања, као и коначни текстови. Такође, предложили смо одговоре на питања чему тумачења теже и због чега.

Намера писца је била да својим делом да подстрек за будућа истраживања у овој, до сада недовољно истраженој области. Будући истраживачи би требало да усмере интересовање ка преосталим, иначе многобројним, тумачењима правних норми за време владавине кнеза Александра Карађорђевића. Ради прегледности и лакшег изучавања пожељно је груписање интерпретативних закона према гранама права. Као императив се намеће проналажење заједничких циљева од којих је законодавна власт полазила у тумачењу одређене групе прописа. Разумљиво, резултате би требало довести у међусобну везу, после чега наука мора да да суд је ли постојала општа интенција законодавца у издавању тумачења.

Владавину кнеза Александра Карађорђевића обележава изузетно велик број интерпретативних закона, незапамћен како у ранијим тако и каснијим историјским епохама. Имајући то у виду, научници који намеравају да се посвете проучавању ове теме не смеју да заобиђу потрагу за узроцима учесталости тумачења. Проналазак тих узрока би несумњиво на упечатљив начин дочарао општа обележја 40-их и 50-их година XIX века и својства раног уставобранитељског законодавства.

*Uroš Stanković, Assistant
Faculty of Law Novi Sad*

Authentic Interpretations of Return of the Lands Act (1839)

Abstract

The article sheds light on three interpretations of *Return of the Lands Act*, introduced in 1839 and entitling landowners whose land was usurped by prince Miloš Obrenović (1815–1839, 1858–1860) and distinguished people's headmen to claim retrial of litigations over land adjudicated unjustly and return of their lawlessly dispossessed property.

Two main questions arose in relation with interpretive rules – what were legislative power's goals when interpreting the Act and to what they were due. The author sought the answer to the first dilemma by scrutinizing texts of interpretations, in order to determine their semantic meaning. In an attempt to provide the explanation for the second problem, he explored social context preceding introduction of interpretive rules (namely, number of litigations before courts and political ambiance in Serbia).

The first interpretation, dating back to March, 2nd 1843, is inclined towards previous owners of the land. Such solution was caused mainly by the political situation – Russia contested Aleksandar Karađorđević's first election for prince of Serbia in 1842 and the assembly foreseen to elect ruler anew was to be summoned in June 1843. In the meantime, new regime embodied in so-called *constitution-defenders* (the group of distinguished political leaders opposed to Obrenović dynasty) struggled to ensure enthronement of its candidate and therefore issued a demagogic interpretation.

On the contrary, two remaining interpretations, from the years 1844 and 1845, were aimed to retain status quo regarding land property by diminishing possibilities for new trial. The legislators opted for restrictions having learned that number of litigations had increased greatly. Besides, political climate was to the most extent convenient for taking such measures, as several lesser rebellions incited by the followers of Obrenović dynasty had been quelled easily, after which the opponents of the regime remained passive for a longer period of time.

Future research in this area should be directed towards other interpretive rules introduced during the reign of prince Aleksandar Karađorđević (1842–1858). Potential researchers should link analyzed interpretations and examine whether common intentions of legislative power existed.

Key words: Return of the Lands Act, land property, reignaf constitution defenders, interpretation of law.